

Одређивање међуцрквеног положаја црногорској митрополији

О националној независности Црне Горе, у доба турске владавине на Балкану, писано је доста. И сада то питање задаје бригу стручњацима. До сада се није нико усудио да обради питање положаја Црногорске митрополије после насртаја Цариградске патријаршије на Пећку патријаршију 1766. Ја покрећем ово питање и дајем засад овај прилог, који ће, надам се, осветлити његову најтамнију страну.

1) Насиље Цариградске патријаршије над Пећком патријаршијом 1766

Цариградска патријаршија незаконито је разорила 1766 српску црквену организацију у Пећкој патријаршији, и тзв. укидањем ове и потчињавањем највећег њеног дела под своју власт учинила је неканонски чин. Наш истакнути канониста, епископ Милаш, каже да „то није био законити, канонички оправдани чин, него проста протузаконита узурпација, изведена услијед мало похвалних побуда”.¹⁾ Ову незакониту радњу Цариградске патријаршије нагласио је Вукичевић,²⁾ а Слијепчевић и документовао у својој солидној расправи посвећеној томе питању. Његово тврђење о незаконитости тзв. укидања гласи: „И по форми и по суштини оно је било један насилни акт, а тиме и незаконит. Свако друго тврђење и аргументација била би проста софисткиња”.³⁾

Још одвођењем патријарха Василија Бркића у заточење почело је нередовно стање у Пећкој патријаршији. Наметањем

¹⁾ Н. Милаш, **Канонично начело православне цркве при разређивању црквених власти. К питању о јерархичком положају сарајевске митрополије**, Задар 1884, 13. То гледиште заступао је и Дучић (**Васељенска патријаршија и српско црквено питање**, Београд 1897, 11, 35).

²⁾ Ђура Вукичевић, **Да ли се Српска пећска патријаршија год. 1766 канонички укинула и коначно угасила? и ко јој је црквеноправни наследник?** Н. Сад 1904, 15—19.

³⁾ Д-р Токо М. Слијепчевић, **Укидање пећке патријаршије 1766**, Београд 1939 (Из „Богословља“) 52.

1765 Грка Калиника за пећког патријарха отпочело је разарање организације Српске цркве. Власт у епархијама преузимали су Грци, и то пошто су претходно српске епископе протеривали или хапсили.⁴⁾ Једина епархија Пећке патријаршије, у којој Грци нису могли никако да успоставе своју фаналиотску власт, била је Црногорска митрополија. Чим су Грци разорили Пећку патријаршију, издати су берати епископима, на терену исте, којима су потврђивана права која су им припадала као епископима. Такав берат, лепо опремљен, упућен је и црногорском митрополиту Сави. У њему се између осталог каже: „Цариградско-грчки патријарх, са Синодом митрополита, налазећи се у царској престоници мојој, дали су молбу, у којој су преставили, да услед тога, што је бивша Пећка патријаршија по височајшем ферману укинута и присаједињена к Цариградској патријаршији, па отуда долази потреба, да се изнова издаду берате свима митрополитима пређе подвласним, и сада укинutoј патријаршији најпонижније умољавају издати, пошто преда одређен данак, берат монаху Сави за потврђење његово наново у звање митрополита Црне Горе, која се сад зове Караџа-таги, са њеним околним, а која, као и остале, присаједињена к Цариг.-грчкој патријаршији. У биљезнику новчане царске благајнице моје о приходима од епископа нашло се, да је на Митрополију Караџа-таги са околним њеним, која су спадала у границе Пећке патријаршије, сад ферманом к Цариградско-грчкој, записано 800 акче и то на монаха Сави“.⁵⁾ Саопштавајући нам овај део фермана, који је нашао у Пећи, Јастребов додаје: „Колико је познато, митрополит црногорски Сава није ишао и није могао ићи, због одношаја Црне Горе к Турској, да плати 800 акче, па да прими овај ферман. Очеvidно је, да је Патријаршија сама платила дивану за њега и послала му ферман преко митрополита призренског у Пећи, да му га овај пошље у Црну Гору. Не зна се је ли био ферман у Црној Гори, али је то познато да митрополиту Сави он није био потребан“.⁶⁾ Јастребов је у праву. Митрополити Црногорске митрополије нису признавали ни турску, ни грчку власт, нити су им били у зависности.⁷⁾

⁴⁾ Рад. М. Грујић, **Седам писама пећког патријарха Василија Бркића**, Споменик СКА 51, 1913, 83—84.

⁵⁾ И. С. Јастребов, **Подаци за историју Српске цркве**, Београд 1879, 20—21.

⁶⁾ Исти, 21.

⁷⁾ Д. Милаковић, **Исторія Црне Горе**, Задар 1856, 231; Живадин Јовичић, **Писмо писано митрополитом црногорским Савом митрополиту Платону 1776 год. фебруара 26**, Гласник СУД, 22, 1867, 359.

Нема сумње архијереји из Црне Горе имали су удела у припреми око доласка на пећки престо Василија Бркића⁸⁾). У јесен 1763 патријарх Василије посетио је Београд, у жељи да се састане са својим сродницима из Срем. Карловаца. Тада је денунциран код турских власти, које су наредиле да се уклони са патријаршког престола. Зна се да већ 1765 није био на престолу⁹⁾). Турци су имали право што су посумњали у рад патријарха Василија. Зна се да је црногорски владика био 1763 покренуо, с неким Србима, питање обнове старе српске државе, у чији је састав требало да уђе Бугарска и скоро све данашње југословенске области, сем Хрватске и Славоније. По договору, који су они били учинили, имали су сви православни у тим областима да у један дан побију своје Турке, а у аустриским провинцијама да смакну све официре странце. За ово је био задобијен и Данило Јакшић, владика горњо-карловачки. Цело то предузеће било је осујећено само зато, што није свуда нађен довољан број вођа¹⁰⁾). Мора да је у ову организацију био умешан и патријарх Василије, те су га Турци на време у послу спречили. Ако је он био умешан у овај посао, онда треба то све довести у везу са оном црквеном конференцијом која је била у Нишу 1761 године¹¹⁾). Изгледа да је све имало своју везу, и да се радило по одређеном плану, на коме су на првом месту сарађивали владике са Цетиња.

Патријарх Василије одведен је у заточење на острво Кипар, где је био око две и по године у затвору¹²⁾), а после је успео помоћу пријатеља да се избави и дође „на своје мјесто“, па је хтео да моли Порту да му дозволи поново да управља српском црквом. Грци, који су били протерали и српске владике из њихових епархија, помоћу новца успјели су код Турака да се и патријарх Василије протера. Овога пута патријарх је побегао у Брда. То је било пред долазак Шћепана Малог у Црну Гору¹³⁾).

⁸⁾ Д-р Дурковић-Јакшић, **Покушај црквене конференције у Нишу 1761 да поврати патријарха Гаврила III на пећки престо**, Зборник Прав. богословског факултета 2, 1951, 135—138.

⁹⁾ Гласник СУД 6, 1854, 46; Споменик СКА 10, 1891, 44.

¹⁰⁾ Д-р В. Ђорђевић, **Црна Гора и Аустрија у XVIII веку**, Београд 1912, 50.

¹¹⁾ Дурковић-Јакшић, **Покушај црквене конференције у Нишу**, 135—138.

¹²⁾ Арх. Авакум тврдио је, да је патријарх Василије био у заточењу две године и седам месеци (Споменик СКА 22, 1893, 31), међутим сам патријарх Василије каже да је био две године (Исто, 51, 1913, 84). То исто тврди патријархов јеромонах Пајсије (Јб. Стојановић, **Стари српски записи и натписи**, Београд 1925, III, 166.

¹³⁾ Грујић, 83—84. Сима прича да је патријарх Василије пуштен са Кипра, да се као прости калуђер врати натраг, али успут послани су људи да га посеку „насред Патријаршије пећке“. Кад је патријарх Василије сазнао за ову намеру, ноћу без ичега, утекне у Црну Гору (С. Милутиновић, **Исторія Црне-горе...**, Београд 1835, 94—95. О патријархову страдању спомиње се и код Његоша (**Лажни цар Шћепан Мали**, Трст—Загреб 1851, 28—29).

Самозванац Шћепан Мали појавио се на Цетињу јануара 1768 и претстављао се Црногорцима да је руски цар Петар III¹⁴⁾. Тада су Турци проносили вести по којима је патријарх Василије окривљиван зато што је дошао у Црну Гору руски цар. Када су ове вести стигле у Цариград, султан је наредио да се патријарх Василије ухвати. Патријарх је хтео да бежи преко Млетака, али му власти ове државе нису дозволиле да иде преко њихове територије. Због тога је он морао да се задржи дуже време у Црној Гори¹⁵⁾. Претседник дворског ратног савеза у Бечу, фелдмаршал гроф Лаци, писао је 15 јуна 1768 митрополиту Ненадовићу и питао га кога има у Сремским Карловцима од породице Петровића. Митрополит, у своме одговору од 28 јуна исте године истакао је, да је у том крају био познат владика Василије Петровић, који је био већ умро у Русији 10 марта 1766, чије је место заузео патријарх Василије.¹⁶⁾ „Из заточења он је недавно умакао и отишао у Црну Гору“, каже митрополит.¹⁷⁾ Патријарх Василије дошао је у Црну Гору 1767 „негде први дана по Митровудне“¹⁸⁾. Митрополит Сава „прими га усердно и свием га своием преоћене и снабћене по могућству“¹⁹⁾. И Шћепан Мали га је „врло радо примио“, а овај му је поклатио коћа²⁰⁾. По жељи Митрополита Саве и Шћепана Малог патријарх Василије хиротонисао је Арсенија Пламенца, који је већином доцније боравио у Манастиру Брчелима. По млетачком извештају од 28 јануара 1768 „патријарх пећски, истјеран од бељербега румелскога, а од патријарха цариградског обустављен „а divinis“, посветио је Арсе-

¹⁴⁾ Милаковић, 150. Турци су пратили рад Шћепана Малог и о томе јављали султану. Он је у јануару 1769 био обавештен, да је Шћепан Мали наводно био у Азији, у граду Аритији близу Нијеје, где је оставио много новаца управнику тамошње школе. Управник и још шест његових сарадника били су ухапшени. После дугог мучења управник је умро, али остали су се ослободили затвора. У априлу исте године пронеле су се вести као да је Шћепан Мали био у Цариградској патријаршији, и да је с патријархом преговарао. Одмах су ухапшени патријарх Мелетије и најближи његови сарадници. Међу њима био је и епископ каристиски Јаков са острва Евбеје. Њега су олгуживали да је од Шћепан Мали. Он и још неки су умрли од мучења у затвору. Патријарх после 18 месеци спасао је живот, али је послан на острво Митилену (Архимандритъ Арсение, *Лѣтопись церковныхъ соборити гражданскихъ, поясняющихъ церковныя одъ Рождества Христова до 1879*, С. Петербургъ 1880, 731).

¹⁵⁾ Грујић, 85.

¹⁶⁾ Митрополит је дао податке и о неким незнатним Петровићима.

¹⁷⁾ Грујић, 80. Вероватно да је митрополит Ненадовић био о овом обавештен и од стране арх. Авакума и арх. Глигорија, када су ови били у Митровици у Земуну (Споменик СКА 22, 1893, 6—41).

¹⁸⁾ Милаковић, 149. Сима каже, да је то било „мало по Божићу след прие појаве Шћепанова“ (Милутиновић, 94). По арх. Авакуму патријарх Василије био је на Цетињу 1767, пре Богојављења, али да је пошао у Црну Гору 1765 (М. Драговић, *Документи о Шћепану Малом, Споменик СКА 22*, 1893, 28 и 32).

¹⁹⁾ Милутиновић, 95.

²⁰⁾ Милаковић, 149.

нија, унука Савина за бискупа црногорскога онда, кад је (у Црној Гори било више странака²¹).

Патријарх Василије сарађивао је с Шћепаном Малим и они су спремали заједнички ослобођење свих пограничних племена од Турака. Рад је у почетку неко време текао у договору и с митрополитом Савом, али касније слаби њихова сарадња²²). Када је патријарх сазнао за Шћепана Малог, послао му је, док је овај био још у Маинама, дарове²³). У почетку Шћепана Малог примио је добро и митрополит Сава, одајући му почаст као руском цару Петру III, и зато што је по доласку у Црну Гору чинио добра дела и стварао мир и ред у земљи, што раније није било тако. Бојећи се непријатеља Шћепана Малог, који су му претили и давали велики новац да се само смакне самозванац, митрополит Сава је писао 12 октобра 1767 руском посланику у Цариграду. Он је молио посланика да га обавести о судбини цара Петра III, како би се могао правилно управљати по питању Шћепана Малог и непријатеља који окружују Црну Гору. Одговор је упућен митрополиту Сави 17 новембра. У њему се наглашавало да је Шћепан Мали самозванац и захтевало се од митрополита да увери народ, да је ово преварант, претећи му да ће, ако то не учини, бити с народом заувек лишен руске заштите²⁴). Тада и Шћепан Мали није седео скрштених руку. Он је покушао да дође у везу с руским послаником у Бечу. Да би у томе успео, послао је делегате у Беч. Архимандрит пећки Авакум Милаковић послан је био 2 децембра, а архимандрит нишки Григорије Дрекаловић 22 децембра 1767. За њима је послан и неки војоводин брат 14 јануара 1768 године²⁵). Шћепан Мали

²¹) Милутиновић, 95. Милаковић, 149; С. Љубић, **Споменици о Шћепану Малом**, Гласник СУД 2/II, 1870, 69, 101. Не зна се који је био трећи епископ при пријетњи. Вероватно неки с границе, или неки избегли епископ, који није признавао тзв. укидање Пећке патријаршије. Милутиновић каже да је Арсеније живео после тога само три године (стр. 95), а на другом месту да је умро 1782, после смрти митрополита Саве (стр. 110). Међутим, владика Арсеније умро је 15 маја 1784 (Споменик СКА 25, 1895, 42; В. Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија у XVIII веку, 61).

²²) Љубић, 70, 94, 107, 110.

²³) Драговић, Документи о Шћепану Малом, 31. Вук о томе каже: „Српски патријарх из Пећи пошаље му на дар коња, због чега је, кад су Турци за то дознали, и сам морао побећи у Црну Гору“ (Вук Ст. Караџић, **Црна Гора и Бока Которска**, Београд 1922, 32). И Милаковић тврди да је послан на дар коњ (стр. 149).

²⁴) Драговић, 5—6.

²⁵) Драговић, **Документи о Шћепану Малом**, 8—10; М. Шапчанин, **Летопис раванички**, Гласник СУД 22, 1866, 19—21. О арх. Глигорију Дрекаловићу, који се потписивао и „от Кастриотов“, сазнајемо да је био 1760 до 1765 архимандрит нишки и трона српског егзарх (Љ. Стојановић, **Стари записи и натписи**, Београд 1903, II, 199, 222, 458). Године 1761, као истакнути члан, учествовао је у Нишу на конференцији (Дурковић-Јакшић, 137—138). На једном месту се каже да је он био послан од црногорског и брдског народа, без знања Шћепана Малог, да сазна у Бечу и у Русији ко је Шћепан Мали (Драговић, **Документи о Шћепану Малом**, 38). Можда је он тако говорио 1769, када је био у Русији, пошто му је то годило.

писао је 2 децембра 1767 руском посланику. То писмо носио је арх. Авакум²⁶⁾. Ови делегати су стигли до Митровице, а неки до Земуна. Арх. Авакум јавио се из Митровице 3 јануара 1768 руском посланику у Бечу, а арх. Глигорије из Земуна 9 фебруара исте године, такође руском посланику у Бечу. Аустриске власти, пошто су одузеле од арх. Авакума писмо од Шћепана Малог, упућено аустриском цару, спровеле су га у Земун, а одатле је са арх. Глигоријем молио руског посланика, да им омогући долазак у Беч, пошто им аустриске власти нису, и после одржаног карантина, хтеле да дозволе да могу путовати²⁷⁾. Познат је одговор руског посланика у Бечу, од 25 марта и. г., у коме се саопштавало арх. Глигорију, да сва писма, која је носио руском посланству— пошаље у Беч, ако не може доћи. У том писму забрањивано му је, да са својим друговима проноси вести о Шћепану Малом, као руском цару, напомињући, да ће Црногорци ако не буду веровали да је Шћепан Мали самозванец изгубити руску заштиту²⁸⁾. Вероватно да ово писмо делегати нису ни примили, јер су протерани из Земуна, и код Остружнице пребачени 12 фебруара у Шумадију²⁹⁾. Арх. Авакум, обријавши браду и обукавши се у цивилно одело, под изговором да је грчки трговац, провукао се поново некако преко границе и дошао је у Беч почетком 1768. Тамо се јавио руском посланику, коме је предао писмо од Шћепана Малог, и известио га о стању у Црној Гори³⁰⁾. Русија је била 1768 послала у Црну Гору Ђорђа Мерка, који је требао да преда Црногорцима царичину грамоту и објасни им ко је Шћепан Мали. Овај је стигао до Котора, али Млечани му нису дали да иде на Цетиње, због чега се морао вратити натраг³¹⁾. Када је руски посланик био обавештен о овом неуспеху, решио се да пошаље у Црну Гору арх. Авакума. Овај архимандрит, када је сазнао да Шћепан Мали није руски цар, врло радо је пристао да се врати у Црну Гору, да тамо обавести народ да га Шћепан Мали обмањује. По арх. Авакуму послана је царичина грамота, коју није могао предати Мерке. Осим тога носио је он писмо руског посланика, упућено патријарху Василију и митрополиту Сави. Он их је саветовао, да све учине са своје стране како би самозванца онемогућили у његовом раду, ако то ураде, обећавао је помоћ њима и Црној Гори, али ако не послушају савет, претио им је

²⁶⁾ Драговић, **Документи о Шћепану Малом**, 6,9.

²⁷⁾ Исти, 7—10; Шапчанин, 20—21.

²⁸⁾ Драговић, **Документи о Шћепану Малом**, 15.

²⁹⁾ Шапчанин, 21. Арх. Глигорије вратио се у Маине. Ту га је ухватила млетачка власт, одвела у Бар и предала Турцима. Отуда је послан у Цариград. Испод Хотима, где су га, нешто касније одвели Турци побегао је у Русију 1769 (Драговић, **Документи о Шћепану Малом**, 38).

³⁰⁾ Драговић, **Документи о Шћепану Малом**, 28—37.

³¹⁾ Исти, 35.

да ће Русија отказати сваку помоћ и заштиту Црној Гори. Арх. Авакум кренуо је на пут 13 августа 1768 и понео је са собом грамоту³²⁾.

Док је Шћепан Мали очекивао резултат мисије делегата, патријарх Василије био је на његовој страни, верујући да је он руски цар. У пролеће 1768 били су нешто љути Паштровићи на Шћепана Малог и на Црногорце. Патријарх им је писао у два маха. Он их је саветовао да не иступају против Шћепана Малог, за кога је гарантовао да је у праву, и молио их да одржавају мир са Црногорцима. Патријарх обавештава Паштровиће и о новостима у Брдима, о доласку појединих истакнутих људи брдских племена у Црну Гору, као и о другим стварима које су ови ради били чути. Патријарх је такође наглашавао: „Ви никому не били никогда подани... Покажите бједној Србији вашу наклоност и ваше добро поведење и подајте сију надежду вашим одноземцама“³³⁾.

Турци су се прибојавали свега онога што се дешавало у Црној Гори, а нарочито их је узнемиривало присуство патријарха Василија и Шћепана Малог. Због тога су напали Црну Гору августа 1768, и то од стране Никшића, Подгорице и Плавнице. У то време су Млечићи држали затворену границу према Црној Гори. Иако је ситуација изгледала очајна, Црногорци су сачували и овога пута своју националну и црквену слободу³⁴⁾. У то време стигао је био на границу и арх. Авакум. Он је покушао да пређе у Црну Гору, али му нису дали Млечићи. По наређењу руског посланика из Беча он је отишао у Венецију и тамо је руском претставнику предао царичину грамоту. Ту је сачекао Долгоруковог, па је с њиме пошао у Црну Гору, и тамо је све време остао у његовој пратњи³⁵⁾.

Долгоруков је стигао у Црну Гору августа 1768. Он је имао задатак да испита стање у Црној Гори и случај Шћепана Малог, као и то да изазове покрете у Албанији и Босни противу Турске. Када је кнез Долгоруков стигао у манастир Бочеле, тамо га је посетио патријарх Василије. У извјештају Долгоруковог за патријарха се каже: „Патријарх Василије, човек слабог здравља, средњег раста, у лицу жут, око 50 година. По тихом и уморном говору види се да је простосрдачан и прави калуђер“. Ту је кнез разговарао „с њим на само... Кнез се разговарао са патријархом о околним хришћанским народима и о тврђавама турским, и посаветује му да напише посланице свима босанским и арбанашким племенима, којима ће их као духовни старешина њихов позвати да се лате оружја против општег непријатеља“. Патријарх је то и учинио. И кнез се обратио једним

³²⁾ Исти, 35—37.

³³⁾ Исти, 10—12, 16—17.

³⁴⁾ Милаковић, 152—156.

³⁵⁾ Драговић, Документи о Шћепану Малом, 39—40.

манифестом пограничним, брдским, албанским и приморским племенима, православним и римокатоличким, и позвао их да пошаљу своје претставнике на савет и договор на Цетиње³⁶). Народни збор је био на Преображење 6 августа. Том приликом „патријарх је послао кнезу својеручну посланицу црногорском народу, у којој он, као духовни старешина, избличава слепо мишљење Црногораца о Стјепану Малом“. Јеромонах Теодосије прочитао је посланицу народу³⁷). Када је кнез саопштавао народу ко је Шћепан Мали и када је читана царичина грамота, коју је био донео кнез, патријарх Василије учествовао је као прва личност на Цетињу, и он је једини био стално уз кнеза, јер нису били дошли тада на Цетиње митрополит Сава и владика Арсеније, „због привидне болести“³⁸). Из млетачког извештаја сазнајемо о томе следеће: „Бје присутан патријарх пећски, много цијењен у Црној Гори. Бискуп Сава болује“³⁹). У томе времену нису били добри односи између патријарха Василија и митрополита Саве. Када је 14 септембра предложио кнез патријарху да служи „на празник Успенија Богородице“ и овај „радо пристао. . . , цетињски монаси с безобразном дрскошћу јаве кнезу, да они не примају патријарха за правог него за одлученог од цркве архијереја, и да неће допустити да служи“⁴⁰). Да не би изазивао калуђере, патријарх је одустао од службе, а кнез сазнавши „за вражду и мрзост митрополита Саве на патријарха“, и желећи да их измири, реши се да испита „узроке неслоге међу духовништвом“. У том циљу послао је једног свог официра митрополиту Сави, „да му претстави како несугласице међу пастирима могу оставити штетних последица у народу“. Овај официр известио је, да је у старом митрополиту „нашао на непомирљиву злобу и мржњу на патријарха, с којом жели у гроб поћи. Страшним заклетвама клео се да није дао никакву наредбу цетињским монасима да не допусте патријарху служити: и напослетку, желећи угодити кнезу, прима савете о помирењу, и обећава их испунити. Али све је ово било привидно, лажно, притворно“⁴¹). Митрополит Сава био је тада „седамдесетогодишњи старац“ и имао је 45 година архијерејске службе. „Дволичан је, лукав, глуп, злбан, неспособан, притворан, а најгоре је што је лаком на новце, па макар би то стало и народног крвопролића“. Овако је описан овај митрополит у руском извештају⁴²).

Тек 21 августа митрополит Сава дошао је из Стањевића на Цетиње. Дочекан је при улазу у Манастир, где су га срели мо-

³⁶) Љ. Стојановић, Прилог историји Црне Горе времена Стјепана Малог, Годишњица НЧ 11, 1889, 301—302. (Курзив је мој).

³⁷) Исти, 303. (Курзив је мој).

³⁸) Исти, 303, 308; Љубић, 114.

³⁹) Љубић, 114. (Курзив је мој).

⁴⁰) Стојановић, Прилог историји Црне Горе, 308.

⁴¹) Исто.

⁴²) Исти, 309.

наси. „Замољен да седне, провео је неко време у лудим разговорима, па оде к патријарху, и с њим се помири. Не може се рећи да је ово помирење било искрено, **јер подозрења митрополитова да му патријарх не узме власт у народу изазвало је у њему непомирљиву мржњу, која ће се свршити његовом смрћу**“⁴³). После седам дана патријарх Василије и митрополит Сава посетили су кнеза Долгоруковог, „и неко време насамо разговарали“⁴⁴). Ускоро је једна група црногорских главара посетила кнеза и захтевала, „да се изагна из цетињског манастира патријарх Василије ради спокојства митрополита Саве“. За ово су главари били укорени, и они су се разишли кућама⁴⁵). Самовоља и непослушност тада царовали су у овом крају⁴⁶). Било је и таквих Црногораца који су претили кнезу и патријарху. „Патријарх Василије изагнан из својег отачаства, и са српског престола, дошао је у Црну Гору надајући се наћи ту прибежишта. Но Турци желећи добити његову главу понудили су Црногорцима неколико кеса новаца“⁴⁷). За новац нашла су се 24 издајника, који су се јавили патријарху и саопштили му да ће га предати Турцима. Он их је покушао одвратити од тога нечовечног дела, прво пастирским речима и проклетством, а после је са крстом пао на колена, и са сузама молио да му поштеде „бедни живот“. На крају му ништа није помогло, дао им је 54 дука-та, само да га оставе на миру. Сутрадан је побегао у Маине где се испред гониоца скрио код неке побожне особе“⁴⁸). Када се поново патријарх вратио на Цетиње, не зна се. Познато је да је 9 октобра са Цетиња кренуо са кнезом, митрополитом Савом и осталом пратњом у Стањевиће. Кнежева намера била је да оде из Црне Горе“⁴⁹). Ова намера чувана је у тајности, да је не сазна митрополит Сава, јер су га Руси сматрали да је био млетачки шпијун. Пошто је он био непријатељски расположен према патријарху, коме је „немогуће било избећи или издају или убиство“, ако остане и даље у Црној Гори, то је кнез предложио патријарху да пође са њим. Он је ово примио с благодарношћу, „тим пре што му је даље бављење претило очевидном смрћу“⁵⁰). На путу до морске обале „болешљиви патријарх умало није умро“. Обалу је напустио са кнезом 14 октобра⁵¹).

Са кнезом Долгоруковим вратио се и арх. Авакум. Он је доцније отишао са руском флотом у Архипелаг, где је учество-

⁴³) Исти, 311. (Курзив је мој).

⁴⁴) Исти, 314.

⁴⁵) Исти, 316. (Курзив је мој).

⁴⁶) Исти, 314, 325.

⁴⁷) Исти, 325.

⁴⁸) Исти, 326.

⁴⁹) Исти, 232—233.

⁵⁰) Исти, 337.

⁵¹) Исти, 339; Љубић, 122—123, 129.

вао у бојевима, служећи као војник свештеник и преводилац на грчки и турски. Из руске службе хтео се вратити у Црну Гору, али није могао да оде тамо. Због тога по одобрењу руске власти долази у септембру 1772 у Русију⁵²). О његовом даљем животу и раду имамо мало података. Зна се да му је царица 1773 одредила плату 300 рубаља месечно, а Синод му је био дозволио да живи у ком жели манастиру у Москви. Нешто мало касније упућен је у Богојављенски манастир у Москви⁵³). У том граду посетио га је 1776 Теофан, јеромонах манастира Житомислића⁵⁴). Године 1785 био је архимандрит манастира донског у Москви⁵⁵). Идуће године стигли су у Москву пуномоћници манастира Крушедола, које је био послао арх. крушедолски Стеван Стратимировић с братством, а које је био препоручио руски посланик у Бечу, да би примили неиздату помоћ Крушедолу из ранијих година. Њих је био Стратимировић упутио да траже ту помоћ преко арх. Авакума⁵⁶).

Патријарх Василије налазио се 1770 у Трсту, па је отуда отишао руском адмиралу Орлову, који се с флотом налазио у водама Јадранског Мора. Он је 1771 написао један извештај за Русе, у коме је описао земљу и народ оних турских области које граниче Јадраном, или су дубље у унутрашњости Балкана⁵⁷). Црну Гору није убројио у те области. Он само спомиње да Црногорци живе у слободи⁵⁸). Маја 1771 патријарх је био у Бечу. Отуда је отишао у Русију, јер се није могао вратити у Црну Гору, како сам каже: „В Чернују Гору не дајут Венецијане никоју входить, колми паче мења, а на овај начин. Ашче мир учинитсја Б(о)г зна што ће бити и от Черне Горе, да не пропаде и горе но во времја Милорадовића“⁵⁹). Патријарх је умро у Русији 10 фебруара 1772 године⁶⁰). Укопан је у цркви Александра

⁵²) Драговић, *Документи о Шћепану Малом*, 39—41.

⁵³) Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА 53, 1922, 84.

⁵⁴) *Исти*, 269.

⁵⁵) Стојановић, *Прилог историји Црне Горе*, 273—274.

⁵⁶) Димитријевић, 198.

⁵⁷) И. Руварац, *Опис турских области и у њима хришћанских народа, а нарочито народа српскога...*, Споменик СКА, 10, 1891, 43—66.

⁵⁸) *Исти*, 51.

⁵⁹) Грујић, 82—86. (Курзив је мој). Патријарх Василије покушао је у Бечу да добије дозволу, да се може склонити негде у Аустрију, и зато се обраћао и карловачком митрополиту. Од тамошњих неких архијереја тражио је и новчану помоћ. Ипак на крају морао је поћи у Русију (*Исти*, 80—86).

⁶⁰) По Грујићу умро је 1771 (*Пећки патријарси и карловачки митрополити у 18 веку*, Гласник ИДУНС 4, 1931, 240), међутим то не стоји тако (Ст. М. Димитријевић, *Василије Јовановић Бркић, Хришћански весник* (Београд) 1909, 184).

Невског и то крај гроба митрополита црногорског Василија Петровића. Млечани нису добро гледали на боравак патријарха Василија у Црногорској митрополији и старали су се да му дођу главе.

У време када је патријарх био у Црногорској митрополији тамо је било врло тешко унутрашње стање. Турци и Млечићи притешњавали су тамошње становништво и њихову слободу, и тражили су да им се преда Долгоруков, патријарх и Шћепан Мали. Главари су се били осилили. Поред митрополита Саве, који није био тако способан да управља народом⁶¹⁾, управљали су гувернадуром⁶²⁾ и Шћепан Мали⁶³⁾. Присутни патријарх ускрђивао је често свима њима власт, а доласком Долгоруковог с пратњом⁶⁴⁾ настала је још виша пометња у управи. Ту је неку власт имао и владика Арсеније. Новац, муниција, коју је донео Долгоруков, читање грамоте и сувишан број старешина изазвали су трвења међу Црногорцима. По Његошу био је тада дошао на Цетиње и неки „експеријус“ патријарха цариградског. Црногорци су га ухватили на граници и довели на Цетиње⁶⁵⁾. Тада је Црна Гора била препуна главара.

Присуство патријарха Василија није увек било по вољи митрополиту Сави, јер се бојао што је овај имао углед у народу, па је зазирао да му не преотме власт, иако овај није то покушао. Осим тога бојао се одмазде од стране Турака и Млечића због патријарховог присуства у Црној Гори. Нетрпељивост митрополита Саве јављала се с времена на време, али он није оспоравао патријарху право патријаршке власти. Митрополит је само чувао своја епархиска права, у која по канонима није смео да се меша ни патријарх⁶⁶⁾. Испад цетињских калуђера не може се узимати у обзир, јер се зна да је патријарх за све време био поштован и признаван за законитог патријарха и поглавара Пећке патријаршије⁶⁷⁾. Шћепан Мали појавио се с циљем да презузме световну власт у Црној Гори и сањао је о ослобођењу Србије. И о његовој глави радили су Турци и Млечићи. И због

⁶¹⁾ М. Медаковић, **Повјестница Црне Горе од најстаријег времена до 1830**, Земун 1850, 58; Милаковић, 172.

⁶²⁾ О улози гувернадуре у управи у Црној Гори види рад Р. Ј. Драгићевића, **Гувернадуре у Црној Гори**, Записи (Цетиње) 1940, књ. 23.

⁶³⁾ О појави Шћепана Малог у Црној Гори и његовој владавини има опширна литература. Антољак је највише споменуо прилога о Шћепану Малом (**Неколико докумената о мисији кнеза Долгоруковог у Црној Гори**, Цетиње 1949, 3—5, 11. В. још „Отаџбину“ (Београд) 1902, 377—382.

⁶⁴⁾ Стојановић, **Прилог историји Црне Горе**, 296—340. То су објављене белешке о експедицији Долгоруковог у Црну Гору, које је водио неки од учесника ове експедиције.

⁶⁵⁾ Његош, **Лажни цар Шћепан Мали**, 137—140.

⁶⁶⁾ Милаш, **Православно црквено право**, Мостар 1902, 390—391.

⁶⁷⁾ Сам митрополит Сава, у писму митрополиту московском, сведочи да је и он тако мислио (Јовичић, 357—359).

тога се прибојавао митрополит Сава. Он је очекивао напад Турака или Млечића. Патријарх Василије је помагао неко време Шћепана Малог. Тада су неки Црногорци и Приморци били уз митрополита Саву, а други уз патријарха и Шћепана Малог. Било је и таквих који су служили непријатељима. У таквој ситуацији није патријарху лако било остати у Црногорској митрополији, тим пре што је био и болестан. У нади да ће се поново вратити, чим добије помоћ од Руса, и ослободити пећки престо, патријарх Василије је напустио Црну Гору.

Митрополит Сава молио је Русе да помогну Србима успоставити редовно стање у Пећкој патријаршији

Митрополит Сава писао је 26 фебруара 1776 митрополиту московском Платону, познатом догматичару, проповеднику и црквеном историчару у Русији крајем 18 и почетком 19 века. О слави овог митрополита знао је и митрополит Сава. Он је наглашавао, да је познато у свој Европи старање митрополита о цркви и православљу. И то га је побудило да му пише о народу „славено-сербском“, који се налазио под тешким и неподношљивим турским ропством, и то не само од своје стране но „от всјех архиереов“, тј. од самоковског, штипског, скопског, новопазарског, нишког, ужичког, београдског, босанског и херцеговачког, који су били изгнани из својих епархија, тако да српске епархије нису имале Србе за епископе. Даље, тамо читамо, у овом писму, како је цариградски патријарх са својим синодом протерао све епископе Србе, и на њихова места довео Грке, што није имао право по правилима апостола и св. оцаца, да се меша у ствари Српске цркве, јер њу је основао св. Сава српски. Због тога безакоња Грка поменути архијереји молили су, с митрополитом Савом на челу, да Руски синод, „ради и јединовјерија и јединојазичија и јединокровија с нами“, подигне престо Српске цркве, која је, од стране Грка, лишена права неправедном одлуком. Српски архијереји су такође молили руску царицу Катарину II, да их помогне. „Заступи, нас при Порте, што Греки не би мјешалис у сербскиј национ, тим нас вјечно одолжиш“, наглашавало се у писму. Обраћајући се митрополиту Платону тамо је писано: „Јеже ли Б(о)г возгл(а)голет во сердци јеја величавства освободит от Греков престол Сербској архиеп(ис)копиј пек(ћ)кој, тој имјејет у вашеј империи архимандрит с(вјата)го почившаго патријарха Василија Беркића, которој прошлија рати избјегли в Росију а бл(а)жењејшиј патријарха окончилсја. Он, архимандрит Авакум, годан будет за престол сербскиј бит архиеп(ис)к(о)п, вси сербскиј архиереи јего примут с радостиу, да знајет турецкој јазик и греческој он, природниј Сербин да знајет и обреде здјешње, просимо јего послат“. Ако би царица желела да под Руски синод буде Српска црква и да се српски

архијепископ поставља по његовој сагласности, или ако буде потребно да буде руски архијереј архијепископ пећки, „по једнокровију и једнојазичију“, и на то се пристајало. Тамо се наглашавало да би Русија имала, у време ратова, корист од српског народа. Писмо је писао митрополит Сава, како каже и сам, у име свих српских епископа. Он каже: „Мње вруцје предато от всјех архиереов славно-сербских, как најстаршему и никаковој власти неподлежашчему своими черногорскими народи“. На крају митрополит је обећавао, ако Руси ослободе Србе од Грка, да ће за све то платити Русији српски народ својом крвљу, „што јест најдражајше“⁶⁸).

Рат Русије противу Турске, у коме је учествовала и Црна Гора, узнемиравајући непријатеља на својој граници, трајао је од 1768 до 1774. Русија је на крају принудила Турску да тражи мир. Том приликом Турска је признала право Русији да буде покровитељица хришћанске вере и цркве у турским областима⁶⁹). Ово је морало охрабрити Србе, па су отада полагали више наде у руску помоћ. Зна се да је митрополит Сава 1756 молио Русе да заштите Хилендар од покушаја Грка да га преотму од Срба⁷⁰). Вероватно да није ово једини случај када он интервенише у одбрану Српске цркве. Његова интервенција, у одбрану Хилендара, значајна је баш зато што је било пре насилног зарања Пећке патријаршије 1766. у време када су се Грци отимали о престо Пећке патријаршије, тј. када се припремало нередовно стање у овој цркви. Можда у време ове интервенције није ни било патријарха на пећком престолу, јер се то никако не може проверити⁷¹). Ако је тачно да тада није било патријарха, а ово изгледа да је врло вероватно, јасно је да су и овога пута Срби нашли митрополита Саву, као најподеснијег архијереја, који је могао општити с Русијом, јер је био у слободној националној-црквеној епархији, која је била недокучива Грцима. Из истих разлога мора да су Срби тражили да митрополит Сава интервенише код Руса и 1776, како би се успоставила власт у Пећкој патријаршији. Митрополит Сава молио је у име „всјех архиереов славно српских“, који су били настрадали, па их наводи девет по епархијама, али не и по именима. Питање је да ли су сви ти епископи били тада живи, и да ли су они молили митрополита Саву да у име њих пише. То питање покушавано је да се реши⁷²), али без успеха. На то питање тешко је дати прави-

⁶⁸) Јовичић, 357—359. (Курзив је мој).

⁶⁹) Медаковић, 174—175.

⁷⁰) Димитријевић, 136.

⁷¹) Гласник СУД 6, 1854, 45—46; 35, 1872, 81—82; Глас САН 96, 1949, 113.

⁷²) Н. Дучић, **Одговор на кућења и клеветања**, Стражилово (Н. Сад) 1885, 1241—1242; В. С. Д. [Димитрије Руварац], **Да л' су били Срби или Грци оних 8 митрополита што су 1766 г. молили за укинуће пећке српске патријаршије?** Н. Сад (Из „Гласа Истине“), 29—31.

лан одговор и доказати га. Може се само нагађати и то помоћу претпоставки. Највероватније је да је активност српских црквених људи, из земље као и оних који су били у Русији, покренула старог митрополита Саву да пише Русима. Не може се веровати да је скрштених руку седео арх. Авакум у Москви. Мора да је и он, за кога је знао и Стратимировић, давао неку иницијативу митрополиту Сави, са којим је вероватно одржавао везу, јер видимо да га митрополит у писму предлаже за кандидата на пећки престо, и то као архимандрита почившег патријарха Василија. Без обзира који су српски архијереји били и колико је њих било који су молили митрополита Саву да интервенише, важно је то да је интервенција била умесна и у тешко време по Српску цркву. Свакако да је било архијереја који су молили, а сам митрополит Сава могао је интервенисати у име оних епархија чији су епископи страдали, макар са њима у томе моменту и немао везу. Значајно је да је он интервенисао за целу Српску цркву, а то је имао право сваки српски епископ, а тим пре митрополит Сава који није над собом признавао никога.

Није познато да ли су Руси што предузимали по овом питању. Сва је прилика да митрополит Платон није узимао ову молбу у поступак.

Због владавине Шћепана Малог у Црној Гори „руска заштита“ била је ослабила. Црногорци, налазећи се у тешкој ситуацији, морали су тражити помоћ на другој страни. Решено је да се ослоне на Аустрију. Изасланство, које је било састављено од гувернадур Радоњића, првог сердара Ивана Петровића и архимандрита Петра Петровића, покушало је прво у Русији да нађе разумевања за помоћ, али то је било без успеха. На повратном путу кроз Беч 1779 то изасланство предузело је било преговоре са аустриским властима да би Аустрија помогла Црну Цору у борби противу Турака. Гувернадур Радоњић је још 1777 био послао Никољу Марковића, аустриског услужника, да сондира терен. Марковић није успео у својој мисији⁷³). Сада је на-

⁷³) Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, 1—24. Марковић је родом из Будве. За време Шћепана Малог неко време боравио је у Црној Гори, а после је отишао и служио у руској флоти под командом Орлова и Долгоруковог. Доцније је служио у преговорима између Црногораца и Аустријанаца. За услуге учињене Аустрији добио је у Банату 1000 јутара земље, као награду, разуме се што је радио на некорист свога народа. Његов живот и рад описао је мало знати немачки писац у посебној књижици (Erdemann Schmiedlein von Kleinhammer, *Kurzgefaste Geschichte des Grafen Miklas Markovich*), коју је штампао у Прагу. Тај Немац прича између осталог и то како је Марковић придобио владику Арсенија Пламенца, па је с њим и двојцом главара отишао у Рим, где их је примио папа. Преговори о прелазу Црногораца у римокатоличанство били су поведени. У почетку текли су добро, али када је цар Јосиф II запленио манастирска имања, папа је морао ићи у Беч и ради тога прекинути су преговори. Ја нисам могао пронаћи ову књижицу. Имао сам само у рукама чланак у коме се о овоме случају говори, разуме се на један

ново поведена акција за помоћ од Аустрије. Изасланство ово поднело је цару „Погодбе“ на основу којих је тражена помоћ. Тачка XI тих „Погодби“ гласи: „**Желимо да митрополит црногорски зависи од пећкога патријарха у Србији. Кад садашњи митрополит умре, пристајемо засад да његов наследник буде рукоположен у Карловцима, али да увек буде изабран по старом обичају, тј. да га бирају гувернадур, потчињени главари и цео народ црногорски; али само дотле, докле Турци буду владали Србијом, те не можемо да га слободно пошаљемо у Пећ**“⁷⁴).

Ово не треба коментарисати, тим пре када се зна да је тада Црна Гора била у врло тешком положају.

Недозвољавање Руском синоду да се меша у послове Црногорске митрополије

Пошто је патријарх Арсеније III прешао преко Саве 1690, Турци су довели идуће године на пећки престо Грка за патријарха. Црногорска митрополија, док су била два српска патријарха (1691—1706), тј. док је умро патријарх Арсеније III, признавали су власт само патријарха Арсеније III. Године 1694 „повељенијем“ патријарха Арсенија III посвећен је у Херцеговном Сава Очинић за епископа, и то од стране митрополита београд-

врло тенденциозан и шовинистички начин, клерикално обојен масном бојом (Jadranski dnevnik 29.IX.1938). Зна се да је владика Арсеније, а не митрополит Мојсије, како се тамо каже, имао везе с Марковићем, када је овај био с мисијом послат у Беч. Док су арх. Петар, као наследник митрополита Саве, и гувернадур Радоњић преговарали с Аустријом у име Црне Горе, дотле су владика Арсеније, неки главари из Црмнице, Ријечке Нахије и с Цетиња и Марковић били предузели сепаратну акцију у Бечу. Можда је владика Арсеније покушао да приграби црквену власт, а Марковић световну. Да би у овом успели, они су Црну Гору нудили Аустрији у поданство. Међутим, изасланство с арх. Петром и гувернадуром на челу тражило је само помоћ од Аустрије, чувајући слободу и националну и црквену (Ђорђевић, **Црна Гора и Аустрија у XVIII веку**, 1—24). Владика Арсеније био је „одан пићу, те га народ не поштује“ (Исти, 44). Такав човек можда је имао неке сумњиве везе с Марковићем, који је био обична слуга Аустрије, али она није била такве природе какву је Марковић приказивао немачком писцу. Да је Марковић био национални радник хрватског народа, како га приказује наведени лист, онда би се он вратио у Црну Гору па би продужио с Црногорцима — „Црвеним Хрватима“ и наставио би борбу противу Турака и Млечића, а не би отишао у равни Банат да тамо живи као „дроф“ на земљи од 1000 јутара. Грофовство и оволика земља не добија се за националну борбу свога народа, већ за права државе која је глачила и Хрвате, па и Србе, тј. „Црвене Хрвате“. Ми не можемо осуђивати ни патриотизам владике Арсенија. Он је 1782 показао своју приврженост своје крају и народу. Тада су му Млечићи понудили да одвоји Црмничку Нахију од Црне Горе, зашто би га наградили. Овај је то одбио да уради, јер је сматрао да би то била издаја према Црној Гори (Исти, 40).

⁷⁴ Ђорђевић, **Црна Гора и Аустрија у XVIII веку**, 9—10; исти, **Исписи из бечких државних архива у којима су документа уз дело „Црна Гора и Аустрија“ у осамнаестом веку**, Београд 1913, 20. (Курзив је мој).

ског и др. епископа који су признавали власт овог патријарха⁷⁵⁾. Сам патријарх Арсеније III посветио је Данила Петровића у Сечују 1700, који је наследио владика Саву Очинића⁷⁶⁾). После смрти патријарха Арсенија III Црногорска митрополија била је под влашћу патријарха у Пећи. То је трајало све до 1766.

Митрополит Сава умро је 1782. Ускоро је изабран за наследника архимандрит Петар Петровић. Овај је отишао у Срем. Карловце, где је хиротонисан 13 октобра 1784 године⁷⁷⁾). Митрополит Петар I наставио је да чува независност Црногорске митрополије⁷⁸⁾). Зна се чак да је 25 фебруара 1802 молио Русе да приме Црногорце за држављане своје земље⁷⁹⁾). Ово је он желео на добровољној бази да се решава, али када су Руси иступили противу њега и слободе Црногорске митрополије, он је одбио све покушаје да се мешају у послове његове епархије. У јесен 1803 био је митрополит Петар I оклеветан код цара Александра I. Оптуживан је да ће продати Црну Гору Француској. Због тога је цар послао у Црну Гору генерала графа Марка Ивелића, и послао је Црногорцима и Брђанима грамсту. Цар је предочавао каквим путем би требало да иду Црногорци и Брђани, да би сачували слободу⁸⁰⁾). Руски синод био је оштрији у поручи Црногорцима. Он је прво нагласио да је шиљао Црногорцима и Брђанима св. миро, антимисе, књиге, одежде и друге ствари. Међутим све ово, како је Синод тврдио, ишло је „у туђе руке“. Народ од овог ништа није примао, јер се деца не крштавају, у црквама се не служи, манастири су опустели, не поучава се народ итд. Постала је опасност за цркву. Због свега овога нашао се Руски синод позваном, да „за учињена зла и опачила“ окриви митрополита Петра I. Отуда је Синод, по царевој наредби, позвао митрополита Петра I да се пред синодским судом оправда или покаје. У случају ако ово не учини, прећено му је, да ће бити лишен чина и одлучен од цркве, а Црногорцима и Брђанима предложено да изаберу себи другог пастира, кога би послали у Петроград, да се хиротонише, јер непослушношћу би се доказала кривица учињена против вере и отаџбине. Када је Ивелић дошао у Котор, почео је проносити вести како ће он митрополита

⁷⁵⁾ П. Ђупић, *Српска православна црква у Црној Гори*, Гласник православне цркве 1901. 413.

⁷⁶⁾ Милутиновић, 30—32.

⁷⁷⁾ Александровъ, *Материалъ и нѣкоторыя изслѣдованія по исторіи Черногорья*, Казанъ 1897. 49—61.

⁷⁸⁾ О митрополиту Петру в. значајну литературу: Л. Поповић, *Црногорскій владыка Петръ I*, Киевъ 1897; Д-р Д. Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784—1830)*. Петине 1950 (превод с француског са мањим изменама и допунама); Д. Д. Вуксан, *Посланице митрополита црногорског Петра I*, Цетиње, 1935, исти, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951.

⁷⁹⁾ Медаковић, 170.

⁸⁰⁾ Н. И. Петровъ, *Описаніе рукописныхъ собраній находящихъ въ городѣ Киевѣ*. Выпускъ III. Библиотека Киево—Софійскаго собора 193.

Петра I ухватити и послати у Сибир и разаслао је народу писмо од Синода у коме се Митрополит оптужује. Када су главари за све ово сазнали, окупе се на Цетињу јула 1804 и одговоре руском делегату и руском цару. У одговору они су нагласили да се Руски синод ослања „само на клеветања“, која шире непријатељи митрополита Петра I. Када су истакли да Руски синод нема право над архијерејима који нису њему потчињени, писали су и то: „Пошто је србско царство пало, ми смо се од силни непријатеља христијанства склонили у ове горе и у њима се населили, не зависећи ни од кога, само што смо слушали наставленија и покоравали се власти наши митрополита, кои су нас научили бранити православну вјеру и своју слободу“. Сам митрополит Петар I има заслуге што нас, због неслоге, нису Турци покорили. Руски синод не може лако знати наше стање и тешкоће. Али, кад Руски синод гледа на ствари код нас тако, зашто у садашњем времену не скрене пажњу „на христијане у Турској Србији, гдје Турци немилици истребљују христијанство и архиереје божије кољу мачем?“. Тамо треба помоћи. „По свој прилици није познато Руском синоду, да је народ србскиј православниј имао свог патријарха, коме су србски архиереи били подвластни све до 1769 године, а тада, пошто је запламтео рат између отоманске и Руског царства, патријарх србскиј и свега Илирика Василије Бркић, уклонивши се у наше крајеве од предстојавше му погибељи, пође у Русију и у Петрограду претстави се, на којем се и пресјекла битност славено-србски патријарха, а столица Пећке патријаршије и данас је упразњена; по томе, дакле, наш господин митрополит остао је сам за себе у овдашњој цркви, независан ни од какве власти“. Ми нисмо чули да Руски синод има каква права над српским народом. Црногорци и Брђани нису руски поданици, него само стоје под „моралним покровитељством“ Русије, и то само због „једнакости вјере и племена“ привржени су руском двору. Поред тога своју слободу неће никаквој сили предати. „До сад наше архиереје није нико вукао Руском синоду на одговор, па и овог нашег архипастира нећемо пустити, да ико над њим триумфира и да му суди. Кад би он у чему преступио и био крив, као што је неправедно оклеветан, ми бисмо сами могли му судити, не као архиереју, него као најпростијему грађанину међу нама; јер ми народ црногорскиј за овај чин изабрали смо њега, а да буде за архиереја посвећен, не бивши тад у Србији патријарха, послали смо га к православном митрополиту, кои га је саборно с другим епископима и посветио и предао му врховно пастирство над нама. Ми бисмо могли, кад би он тога чина недостојан био, сбаци га па изабрати другог достојнијег, представити га гдје треба“. Тако су оштро писали главари. Они су у писму руском цару нагласили и то да је Ивановић свему томе крив, јер је јавно претио митрополиту хапшењем. Они су писали цару и то:

„Наш архипастир није заслужио, да би у његовом делу и **собственој независности могао ико с њим тако тирански поступати**, јер док смо год ми живи никаква човјечја сила није у стању њему таква безчестија учинити. **Наш митрополит није нигда био под заповједи Руског синода, него само под покровитељством вашег императорског величества, и то под моралним покровитељством . . . Св. Синод нејма никаква права заповједати над оним архиерејима кои су изван Русије, па зато и с нашим архипастиром никаква посла нејма**“⁸¹).

Ова оптужба противу митрополита Петра I потекла је од Руса, који су имали обавештење, као да је митрополит био почео скретати у политици ка Француској. У томе је било нешто истине, јер како је почетком 19 века био запостављен митрополит од стране Руса, верујући да ће Француска напанути Турску, овај митрополит, вођен вишим интересима своје земље, хтео је да користи француску помоћ, како би се ослободио од Турака. Руси су му то у грех уписали. Неспоразум са њима трајао је од 1803 до 1805. Руси су на крају загладили ову ствар, јер их је на то принудила ратна ситуација, и отуда је била она сарадња Црногораца и Руса у Боки, када су заједнички водили борбу противу Француза⁸²). Руски синод није са своје стране више покушавао да напада митрополита Петра I, а руски цар му је 1806 послао на поклон „бели клобук с духовним крстом алмазама украшеним“, у знак захвалности за учествовање у борбама у Боки⁸³).

План о ослобођењу Пећке патријаршије и успостављању у њој редовног стања с Његошем на челу

У првој половини 19 века водила се тешка борба за ослобођење Срба и њихове цркве. У то време појављују се стремљења да владика цетињски дође на пећки престо. Још је пивски архимандрит Арсеније Гаговић, бавећи се у Русији, сугерирао Русима да помогну Србе у борби за национално-црквено ослобођење. Карловачки митрополит, с којим је био у вези арх. Арсеније, у једном меморандуму, упућеном руском цару 1804, најлепше је изложио шта би требало урадити да би се успоставила славено-српска царевина на Балкану⁸⁴). Александар, у својој акцији на Балкану, скренуо је био пажњу на Црну Гору, што се види из његове грамоте од 26 октобра 1803, упућене главарима црногорским и брдским славено-српских области⁸⁵). Његов

⁸¹) А. Поповъ, *Путешествіе въ Черногорію, С. Петербургъ* 1847, 107.

⁸²) Милаковић, 227—236. (Курзив је мој). Нисам могао добити расправу Жмакина: „*Росія и Черногорія въ началѣ XIX вѣка*“ (Др. и н. Росс. 1881, мартъ), у којој је реч о овом питању.

⁸³) Исти, 237—276; Лекић, 133—176; Вуксан, *Посланице*, 44—50; исти, *Петар I*, 94—148.

⁸⁴) Медаковић, 165—166.

⁸⁵) О томе плану дао је интересантну радњу Стева М. Димитријевић (Богословље 1926, св. 1 и засебно).

министар спољних послова, Пољак кнез Адам Чарториски, браћећи Црну Гору на дипломатском пољу, истицао је њен значај на Балкану⁸⁶). Он је предвиђао да ће се Турска распасти, чија ће последица бити уједињење балканских хришћана⁸⁷). Чарториски, пошто се упознао са Стратимировићевим меморандумом, указивао је на улогу Црне Горе и њеног митрополита у акцији за ослобођење и уједињење Јужних Словена на Балкану. Због тога је тражио да руска влада поклони што већу пажњу значајном раду митрополита Петра I. На Балкану „све словенске земље изгледа ујединиће се под заставом митрополита црногорског“, писао је он 1806 у једном извјештају руској влади⁸⁸). Апел Чарториског није примљен како треба. Сам митрополит Петар I с народом предложио је Русима један смео план о формирању „Славено-сербскога царства“. Према том плану требало је присајединити Црној Гори Подгорицу, Спуж и Жабљак, Боку, Херцеговину, Дубровник и Далмацију. Од тих области требало је да се образује царевина. Предвиђала се у тој царевини и митрополија славено-српске царевине, на чијем би челу био митрополит Петар I. Предвиђало се још место и за три епископа, и то у Задру за Далмацију, у Требињу за Херцеговину и у Котору митрополитов намесник⁸⁹). И ова сугестија митрополита Петра I није наишла на разумевање у Петрограду⁹⁰). Мир у Тилзиту 1807, између Наполеона и Александра I, довео је Французе у Боку. Тим је осујећен план митрополита Петра I о стварању једне српске државе, у којој би била и црква повећана.

Када су Французи завладали Далмацијом, желели су да ступе у ближе односе с митрополитом Петром I. Њихов управник Далмације Дандоло понудио је Петру Далмацију на духовну управу с титулом „патријарха свега српског народа или целог Илирика“, зашто би добивао плату од 20.000 франака, али под условом да престане сарађивати с Русијом и прими француски протекторат. Митрополит је одбио ову понуду, с изговором да се боји да не би његова црква временом потпала под власт римског папе. О оваквом држању митрополита Петра I обавештен је Наполеон⁹¹). Одмах иза тога Французи почињу да раде на

⁸⁶) Арх. Срп. акад. наука, бр. 764.

⁸⁷) М. Драговић, *Два акта о вјековној независности Црне Горе*, Луча (Цетиње) 1896, 94—104.

⁸⁸) Henryk Batowski, *Un précurseur polonaise des l'Union balkanique le princ Adam Czartoryski*, *Revue internationale des études balkanique* (Belgrad) 1—2, 1936, 149—156.

⁸⁹) Сбѣр. имп. русс. ист. сб. (С. Петербург) 82, 1892, 265—275, 334—340. После овог рата појавио се рад проф. Ханделсмана о Чарториском (т. I, 1948, т. II, 1949).

У овом раду има значајних података за нашу српску историју.

⁹⁰) М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе и Босне Которске*, Споменик СКА 31, 1898, 107—108.

⁹¹) Лекић, 215.

осамостаљењу православне цркве у Далмацији и Боки⁹²). Тиме је отпочета акција на ускраћивању права јурисдикције Црногорској митрополији у Приморју. Тако је после 1810, са изузетком неко време 1813 и 1814, Црногорска митрополија користила своје јурисдикционо право само над манастирима Маинама и Стањевићима, док и они нису уступљени Аустрији за време прве деценије Његошеве владавине. Отада Цетињска митрополија почиње да се све више шири у правцу Брда и оближњих херцеговачких племена. На томе је Његош радио врло живо и предано, јер док је митрополит Петар I гледао на Приморје, он је гледао на Шумадију и тамо тражио ослонац у борби за опште ослобођење.

Његош је тражио од скадарског паше, да дозволи рашко-призренском митрополиту Ананију (1830—1836) да може доћи на црногорску границу на Ком да га рукоположи у чин јерођакона, јеромонаха и произведе за архимандрита⁹³). Тако је он био произведен 31 јануара 1831 године⁹⁴). Ком, као стара задужбина српска, у којој су сахрањени истакнути Црнојевићи, био је под јурисдикцијом самог Његоша, и овај додир с рашко-призренским митрополитом није ничим нарушио слободу Црногорске митрополије, јер се Његош могао обратити с таквом молбом и неком другом православном владици, а да не изгуби ова митрополија ништа од свога права. Овде је он одлучивао, и није ни најмањи неки уступак учинио на некорист слободе Црногорске митрополије и њене независности, нити му је чак тада ко што тражио да уступи, или да се нечега одрекне. Његош је овај чин добио по праву услуге од стране скадарског паше и рашко-призренског митрополита. Године 1833 Његош се завладичио у Русији⁹⁵). То је први цетињски владика који је примио хиротонију у Русији. Отада Његошеви наследници одлазе у Русију да се тамо завладиче.

Несумњиво да је Његош од свога стрица, митрополита Петра I, слушао о настојањима Срба да се ослободе и уједине, и да црногорски митрополит дође на пећки престо. И Сима мора да је предочавао ту потребу када га је спремао за господара. Симица дела, која су му служила за лектуру, могла су му дати потстрека за то⁹⁶).

Пољска емиграција, с кнезом Чарториским на челу, који је био напустио политику сарадње с Русима и прешао у Париз, живо је водила политичку акцију на Балкану у последњој десетини прве половине прошлог века, с циљем да ослободи свој

⁹²) Д. Руварац, *Автобиографија протосињела Кирила Цвјетовића и његово страдање за православље*, Београд 1898, стр. II.

⁹³) Е. Н. М[илаш], *Православна Далмација*, Н. Сад 1901, 480—496.

⁹⁴) Вук. Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Београд 1922, 52.

⁹⁵) Durkowiez-Jakszicz, *Petar II Petrović Njegoš*, Warszawa 1938, 13.

⁹⁶) Исти, 130—136.

народ. Њихов агент у Београду Фрања Зах, пред полазак на своју дужност, изложио је био своме шефу план своје мисије на Балкану. Он је тамо писао кнезу: „Пошто је поглавица православне цркве, коме припадају скоро сви Словени у Турској, цариградски патријарх, то би требало пренети отуда верски центар. Почаст црквеног поглавара требало би дати црногорском владици. Та почаст одговарала би интересима православних Словена у Турској, и морала би се допасти владици, као човеку, културном, мудрому и жељном великих ствари, знајући још да никад као вођа Црногораца неће моћи решавати питање Словена у Турској. Сами Црногорци би се лакше сјединили са Србијом, видећи свога владика на челу заједничке цркве... Ако би се успело, да се владика увери у то да ће постати митрополит Србије и неколико других крајева словенских, то би било сретство помоћу кога би се придобио“ за сарадњу. По доласку у Београд Зах је скренуо пажњу београдској влади, да у националном раду води рачуна о Црној Гори и њеном владици.

Сам кнез Чарториски саветовао је да Србија направи план по коме би радила на ослобођењу и уједињењу. Илија Гарашанин у свом плану учинио је неке измене и допуне. По овом измењеном плану, познатом код нас под именом „Начертаније“ Илије Гарашанина, влада Србије водила је пропаганду српску и југословенску. Плански је рађено на ослобођењу и уједињењу. **„Црногорски владика Петар II обавештен је о овом плану. Послана му је хиљада дуката и обречено прво место међу црквеним великодостојницима по ослобођењу. Он је на то пристао и обрекао помагати да се план изврши“**. Још 1843 у Босни је био јачи покрет међу католицима да се отцепе од папе и признају „за поглавара црквеног или патријарха цариградског, или владику црногорског“. Мора да је и ова појава била у вези с општим планом рада на ослобођењу и уједињењу. У Београду је истичано 1847 да је Црногорска митрополија саставни део Пећке патријаршије. Овим се, вероватно, припремало јавно мњење за извођење плана по питању Његошева доласка на пећки престо⁹⁷⁾.

Београдска влада упутила је 1848 на Цетиње Матију Бана „народним послем“⁹⁸⁾. Он је Његоша упознао са планом. Осим тога Његош је био упознат тада и са једним конкретним планом, који је био тек састављен. Из тога плана виде се његове главне основе. Тамо се каже, да су Срби и Хрвати, као најсвеснији ме-

⁹⁷⁾ У Црној Гори је придаван велики значај утицају срп. патријарха, који је страдао за српску националну и црквену ствар. То се види и из народне песме (С. Милутиновић, Пјваннија..., Будим 1833, 100—104). Ова песма је била позната Његошу, јер ју је Сима забележио у околини самог владике.

⁹⁸⁾ Д-р Љ. Дурковић-Јакшић, Његошев највећи сан, Гласник СПЦ (Београд) 1946, 155—156. Тамо је наведена литература, којом се поткрепљују чињенице. (Курзив је мој).

Ћу Јужним Словенима, направили своје основе за вођење политике убудуће, по којима су се обавезали, да према могућности раде на ослобођењу и уједињењу. Главније основе у том плану су: 1) федерација је основ за све Словене, 2) Југословени ће имати своју заједничку државу, са једним владаром, 3) Југословени се деле на три племена, и то на српско, хрватско и бугарско, 4) свако племе имаће потпуну аутономију, свој сабор, управљаће својим фондовима, установама, црквом, 5) уз владоца биће влада у коју ће улазити најспособнији људи из свих племена, 6) у законодавној скупштини биће подједнак број претставника, 7) свако племе просвећиваће свој народ у свом наречју, али за општу администрацију и већу књижевност прима се српски језик с ћирилицом, 8) „црква источна и западна једнаке ће бити“, 9) одређују се границе хрватског племена, 10) одређују се границе српског племена, 11) одређују се границе бугарског племена и 12) у пропаганди племена ће се помагати итд. На крају се подвлачи да ће се чувати етнографска имена, али сва племена скупа зваће се само Југословени, а њихова држава Југославија.⁹⁹⁾

Кад се Његош упознао с овим планом, пристао је на све, али је додао: „**Треба најпре да се Српство ослободи и уједини. Ја бих тада у моју пећску патријаршију, а кнез српски у Призрен. Мени духовна, а њему свјетовна власт над народом слободним и уједињеним**“. Његош није доживео ослобођење свога народа и Пећке патријаршије. Он је умро у нади да ће дело ослобођења српског народа извести кнежевина Србија, јер говораше он Бану 1850: „Србија је матица Српства, без ње никад ништа“.¹⁰⁰⁾

После Његошеве смрти искрсло је питање где ће се хиротонисати његов наследник, архимандрит Никанор Ивановић. Године 1853 вођени су преговори да би се хиротонисао у Срем. Карловцима. Том приликом патријарх Јосиф Рајачић изјавио је спремност да га хиротонише, али с тим да се прво та ствар уреди дипломатским преговорима између надлежних. Своје право да хиротонише црногорског владику оправдавао је својим, како каже, правом канонским на епархију у Црној Гори и епархије у Турској, јер су то право пренели са собом пећки патријарси у Аустрију¹⁰¹⁾ шездесетих година прошлог века, у време када је било покренуто питање оснивања бугарске цркве, српска дипломатија у Цариграду заподела је питање Пећке патријаршије. Под притиском руске дипломатије она је одустала од својих за-

⁹⁹⁾ Записи (Цетиње) 20, 1938, 336—348.

¹⁰⁰⁾ О овом плану ја имам грађу, и њу ћу на другом месту објавити, где ћу и текст плана навести у целини. Тада ће многе Његошеве идеје бити јасније, јер ће се знати како је дошао на идеју југословенске мисли.

¹⁰¹⁾ Записи (Цетиње) 22, 1938, 338, 347. (Курзив је мој).

хтева док се реши бугарско питање¹⁰²). Пошто је Аустро-Угарска, на основу Берлинског уговора из 1878, окупирала Босну и Херцеговину, настало је питање положаја православне сарајевске митрополије. Говорило се и писало, да ова митрополија треба да потпане под власт Карловачке митрополије, као наследнице Пећке патријаршије. Ово гледиште проповедали су истакнути српски јавни и научни радници. Од њих су се истицали д-р Михаило Полит, д-р Паја Јанковић, д-р Емилијан Радић и д-р Никодин Милаш. Полит је 1879 у сабору у Пешти истакао значај овог гледишта¹⁰³). Те године Радић исто тако гледиште подржава у књижици коју је посветио том питању, коју је издао у Прагу¹⁰⁴). Са њиховим гледиштем солидарисао се и Јанковић у својим чланцима 1882 године.¹⁰⁵) Године 1883 ово питање је ватрено претресано у домаћој штампи¹⁰⁶). То је било поводом објаве писма Стојана Новаковића упућеног карловачком митрополиту, у ком га је молио да хиротонише Теодосија Мраовића, ком приликом обраћао се Карловачкој митрополији, како Новаковић наглашава, као наследници „оне цркве коју је још св. Сава установио“¹⁰⁷). На крају појавио се и Милаш са својим мишљењем. И он је покушао са канонског гледишта да оправда гледиште свих оних који су гледали у Карловачкој митрополији наследника Пећке патријаршије. Он је са њима сматрао да треба Сарајевску митрополију потчинити Карловачкој митрополији¹⁰⁸) Године 1885 појавила су се два богослова-историчара који су расправљали питање наследства Пећке патријаршије. Нићифор Дучић, у приказу радова Милаша и Радића, пошто је њихово гледиште одбацио као погрешно, заступао је мишљење да право историско и канонско на наследство има само Српска црква у Краљевини Србији¹⁰⁹). Димитрије Руварац такође посвећује томе питању читаву расправу. И он је био мишљења да архиепископ и митрополит београдски буде наследник пећког патријарха¹¹⁰). Када се 1896 пронео глас да ће краљ Александар Обреновић ићи у посету султану, мислило се, да ће бити у Цариграду признато право наследства пећког патријарха београдском митрополиту. Ђура Вукичевић био је противу таквог призна-

¹⁰²) Д. Р[уварац], **Патријарх Јосиф Рајачић и Црногорска митрополија**. Српски сион (Срем. Карловци) 1907, 243—245. (Немачки текст у детаљима користио сам уз помоћ колеге Д-ра Д. Димитријевића).

¹⁰³) В. Тепловъ, **Греко-болгарскій церковнїй вопросъ, С. Петербургъ**, 1889, 76—77.

¹⁰⁴) Гласник СУД 62, 1885, 126—127.

¹⁰⁵) Исто, 60, 1885, 324—331; 62, 1885, 127—128.

¹⁰⁶) Гласник СУД 62, 1885, 127.

¹⁰⁷) Н. Дучић, **Одговор на куђења и клеветања**, 1206

¹⁰⁸) Хришћански весник (Београд) 188, 381—383.

¹⁰⁹) Н. Милаш, **Канонично начело православне цркве...**, Задар 1884.

¹¹⁰) Гласник СУД 60, 1885, 323—333.

ња. Он је тада сматрао да се о успостављању Пећке патријаршије не може озбиљно ни мислити у томе моменту¹¹¹). Те године било је постављено питање претседнику владе и министру спољних послова Стојану Новаковићу, да ли се може обновити Пећка патријаршија за оне Србе који су под Турцима. Овај је својим одговором уверавао да се при решавању тога питања мора водити рачуна и о Цариградској цркви¹¹²). Исте као и идуће године Дучић је писао о српском црквеном и националном проблему, где је доказивао да је Пећка патријаршија незаконито укинута¹¹³). Ђура Вукичевић је 1904 покушао да расправи питања: 1) да ли је Пећка патријаршија канонски укинута 1766? и 2) Ко је наследник Пећке патријаршије? И он је тада тврдио да је Пећка патријаршија неканонски укинута 1766 године¹¹⁴). Пошто је дошао до овога закључка, онда је наставио са доказивањем како се водила борба против насиља Грка у овој патријаршији. Ову борбу је сасвим издржала Црногорска митрополија, у којој се сачувао „црквено-правни континуитет и традиција Српске пећке патријаршије”, и то благодарећи томе што је Црна Гора успела да се одржи као независна земља. Ту наглашава Вукичевић, да Црна Гора није потпадала под власт Турака и зато ни црква у том крају није потпадала под Цариградску патријаршију. Отуда је закључивао да је Цетињска митрополија једини наследник Пећке патријаршије¹¹⁵). Ово Вукичевићеве гледиште запажено је од стране Јована Радонића и Јована Томића¹¹⁶). О томе гледишту писао је и Димитрије Руварац. Он му је посветио једну расправицу. У њој је Руварац побијао Вукичевићеве закључке и ревидирајући своје раније мишљење проповедао је ново, а то је да карловачки митрополит, који је 1848 проглашен патријархом, иако није наследник пећког патријарха, има највеће право на титулу патријарха српског.¹¹⁷)

Политички моменти и националне аспирације утицали су на писце, иако су били сви Срби и добри патриоте, и отуда разлика у мишљењима по питању наследства Пећке патријаршије.

¹¹¹) В. С. Д [Вујанов Син Димитрије — Димитрије Руварац], **Ко је наследник Српске пећке патријаршије и коме данас припада врховно право над сарајевском православном митрополијом?** Гласник СУД 62, 1885, 125—171.

¹¹²) Д. Руварац, **О укинућу Пећке патријаршије и њеном наслеђу**, Срем. Карловци 1904 (Из „Срп. сиона“), 5—14.

¹¹³) Питање о обнављању Српске пећке патријаршије и Охридске архиепископије. (По стенографским белешкама), Београд 1896.

¹¹⁴) Н. Дучић, **Рашко-призренска митрополија и национално-културна мисија Краљевине Србије**, Београд 1896.

¹¹⁵) Вукичевић, 10—19.

¹¹⁶) Исти, 19—35.

¹¹⁷) Летопис. МС 225, 1904, 112—113; Срп. књ. Гласник 13, 1904, 630—632.

Црногорска митрополија на листи аутокефалних цркава

За цркву у Кнежевини Црној Гори издат је 30 децембра 1903 „Устав Светога синода”. Чл. 1 тога устава гласи: „Аутокефална православна митрополија у Књажевини Црној Гори, као члан једне, свете, католичанске и апостолске цркве, којој је пастир-реначалник и глава Господ и Бог наш Исус Христос, чува и одржава јединство у догматима и у каноничким установама са свима православним, аутокефалним црквама, и ово ће јединство она чувати и одржавати до вијека¹¹⁸). Овим Уставом Цетињска митрополија назива се аутокефалном. Откуда њој та „аутокефалност”?

По једном каталогу из 1797—1798 епископија, које су тада биле под управом Цариградске патријаршије, види се да Цетињска митрополија ни у ово време није сматрана саставним делом те патријаршије¹¹⁹). Руси су први, колико је познато, убројили Црногорску митрополију у ред аутокефалних цркава. Зна се да су је они унели у један каталог из 1851 године¹²⁰). По том каталогу Ралис и Потлис навели су је у „Синтагму” (1855, том V, стр. 529) као девету по реду у списку аутокефалних цркава. „Синтагма” је била штампана по одобрењу Цариградске цркве и Грчке цркве. Тиме је и у списак независних цркава уведена и код Грка. У „Синтагми” стоји: „**9 Аутокефална митрополија црногорска**”, а за њеног поглавара каже се: „**Митрополит Скендерије и Приморја, архијепископ цетињски, егзарх свештеног престола пећког, владика Црне Горе и Брда, г. Петар Петровић**”¹²¹). Тамо је узгред наведено да су подаци узети из неког руског каталога и да Црногорске митрополије нема у зборнику Цариградске цркве који је изашао априла 1855. Важно је напоменути и то, да је Синајска црква такође унета у „Синтагму” по томе руском каталогу. Она је под бројем осам, и имала је само једног епископа.

Из грамоте руског синода види се да је Његош хиротонисан у Петрограду 1833 за архијепископа Црне Горе и Брда¹²²). Отуда се понекад и потписивао „православниј архијепископ вла-

¹¹⁸) Руварац, **О Укидању Пећке патријаршије**, 69—71.

¹¹⁹) **Устав Светога синода у Књажевини Црној Гори**, Цетиње 1904, 3.

¹²⁰) И. И. Соколовъ, **Константинопольская церковь въ XIX вѣкѣ**, С. Петербургъ 1904, 144—148.

¹²¹) Синтагма 5, 1855, 15—16. Узалуд сам трагао да бих пронашао овај руски каталог, било писца, Србина или Руса, који би нешто поближе знао о њему. Прегледао сам скоро сва важнија издања из црквеног права на руском и нисам могао наћи да се магде спомиње овај каталог. Можда је он објављен у збирци неких законских одредаба, или је објављен у часопису „Христијанское чтение“ за 1851. Овај часопис из тог времена код нас не постоји.

¹²²) Курзив је мој.

дика црногорскиј и брдскиј и проч. и проч.¹²³). Године 1844 Руски синод га је наименовао за митрополита¹²⁴). За ову титулу није марио. Он се најрадије потписивао „владика црногорски и брдски“, а најчешће „владика црногорски“.

Када је реч о аутокефалији Црногорске митрополије, треба знати, пре свега, шта је то **суштина** и **фактор** аутокефалије, па тек тада ће се моћи говорити о положају цркве. Аутокефалном називамо ону цркву која је сасвим самостална и независна. Сама реч аутокефулос означава „организацију, која сама („аутос“) има своју главу („кефале“)“ тј. суверену власт. Аутокефална црква не добија своју власт од друге цркве, већ преко хиротоније свога поглавара и својих епископа **од стране својих епископа**. Отуда се с правом сматра да је једини извор црквене власти хиротонија епископа. Према томе може се рећи, да је она црква аутокефална која има своју сопствену и самосталну епископску династију, тј. свој сопствени извор црквене власти. Хиротонија од својих епископа чини основно језгро сваке аутокефалности. Где нема овог језгра нема ни аутокефалности цркве. Дакле, носилац аутокефалне власти је епископат дате цркве, као носилац суверене власти¹²⁵). То је суштина аутокефалије. Правни чинилац или фактор ствара аутокефалију. Тај фактор је воља надлежне аутокефалне цркве — мајке¹²⁶). Ово је једини правни фактор. Међутим, постоје теорије изазване практичким мотивима, по којима воља цркве није једини фактор аутокефалије. По тим теоријама фактори аутокефалије су: 1) државна власт на територији, где се оснива аутокефалија, 2) воља Цариградске патријаршије и 3) воља осталих самосталних цркава, поред матере цркве. Постоје теорије по којима се ти фактори на различит начин комбинирају¹²⁷). Фактор може стварати аутокефалију у погодним унутрашњим и спољашњим условима. Из историје аутокефалних цркава сазнајемо, да се нису строго увек примењивала суштина и фактор аутокефалије, а ипак тамо где нису била у датим моментима примењивана, с временом, у више случајева, то је учињено¹²⁸).

Да ли су ова два начела била нашла примену у Цетињској митрополији? Патријарх Василије с митрополитом Савом и непознатим српским владиком, који је признавао једино власт патријарха Василија, хиротонисали су Арсенија Пламенца. Ми-

¹²³) Његошев албум, Цетиње 1951, 21.

¹²⁴) М. Вукићевић, Карађорђе, Београд 1907, I, 413.

¹²⁵) Његошев албум, 43.

¹²⁶) С. Троицки, Суштина и фактор аутокефалије, Београд 1933 (из „Архива за правне и друштвене науке“), 5—12.

¹²⁷) Исти, 13—16.

¹²⁸) Исти, Државна власт и црквена аутокефалија, Београд 1933 (из „Архива“), 3.

трополит Петар I хиротонисан је ван Цетињске митрополије. Он је отишао у најсроднију цркву, тј. цркву која је такође била део Пећке патријаршије, и која канонски није била аутокефална¹²⁹⁾, тј. припадала је Пећкој патријаршији. То је била Карловачка митрополија. Тек је Његош хиротонисан изван Пећке патријаршије. Он је примио хиротонију од Руске цркве, и то из политичких разлога и зато што је и ова црква сродна са Српском црквом по крви и језику. Ово су чинили и његови наследници. Примање хиротоније на страни била је једна нужна потреба, која је настала после смрти митрополита Петра I 1830.

Црногорској митрополији није нико и никад дао аутокефалију. Дучићево тврђење да је Руски синод признао „српску православну цркву у Црној Гори за аутокефалну у вријеме славнога црногорскога митрополита Петра I“¹³⁰⁾, није основано, јер се зна да овај исти митрополит није дозволио да се Руски синод меша у већ постојећу независну, али не и аутокефалну, Црногорску митрополију, тј. у чије ствари није имао да се меша нико па ни Руски синод. Руски синод није имао на основу било каквог права да решава питање ове митрополије. Тај синод могао је само да помаже цркву у Црној Гори, али не и да решава њено питање аутокефалности. То право могла јој је дати само њена мајка-црква, тј. Пећка патријаршија и нико други. Она је у овом случају једина била меродавни фактор. Сама та патријаршија, такође, није јој могла тада дати, јер је била у нередовном стању, пошто су у њој вршљали Грци. С друге стране треба нагласити, да се Цетињска митрополија борила, да се успостави редовно стање у Пећкој патријаршији и није никада испољила жељу да се одвоји од ње, а камо ли да тражи аутокефалију. То право никад није тражила од Пећке патријаршије, Руске цркве, или од неке друге аутокефалне цркве.

Црногорска митрополија није никада признала насилни акт о тзв. укидању Пећке патријаршије 1766. На њеном терену пропужио је своју власт патријарх Василије све до краја 1789. Његово присуство у Црногорској митрополији сведочи да епархија није од самог почетка признала тај акт и да је продужила да живи онаквим истим начином слободног живота као и пре наस्ताња Цариградске патријаршије на Пећку патријаршију. Осим тога у овој митрополији никада није било Грка-Фанариота. Они не само што нису тамо могли бити владике, него нису ничим могли утицати на живот цркве у Црној Гори. То је једина епархија Пећке патријаршије, са изузетком Карловачке митро-

¹²⁹⁾ О. Лотоцкий, **Автокефалија**, Варшава 1938, т. II.

¹³⁰⁾ Рад. М. Грујић расправљао је питање аутокефалије Карловачке митрополије на један врло идејно оригиналан начин (Гласник ИДУНС 2, 1929, 365—379).

полије, где је Фанариотима био приступ недозвољен. Сама чињеница што је Црна Гора била независна од Турака олакшала је Црногорској митрополији, да и она сачува ранија права која је имала. Чувајући ова права она је била принуђена, по праву нужде, да се понекад обрати другим црквама за хиротонију. У тим случајевима она је водила рачуна и коме да се обрати. У овим случајевима она није умањивала своја права која је имала. Током времена аутокефалне цркве, прво Руска па онда Цариградска и Грчка црква, а по угледу на њих и друге самосталне цркве, њену слободу прећутно су признале као аутокефалност¹³¹), што по канонима није на свом месту.

Дакле, Црногорска митрополија није никада ни од кога тражила аутокефалију¹³²), нико јој никада није исту давао, и она је ни од кога никада није ни примила. Ниједна од те три радње није постајала. Када се нешто не тражи, нити се добије, онда је јасно да се остаје са оним што се поседовало раније, тим пре кад од тога није нико нешто одузео. Црногорска митрополија имала је права она која је имала свака епархија у Пећкој патријаршији. Од тих права није ником ништа уступила. Такође није никаква већа права добила, с тим што је увршћена у каталог самосталних цркава. Њој је само неканонски одређен положај међу тада самосталним црквама, који није одређиван на њен захтев и по канонима. Према томе, Црногорска митрополија сачувала је само права која је имала 1766 као епархија Пећке патријаршије, тј. сачувала је свој status quo.

Д-р Љубомир Дурковић — Јакшић

¹³¹) Н. Дучић, **Историја Српске православне цркве**, Београд 1894. 245.

¹³²) Проф. С. Троицки наводи Црногорску митрополију као аутокефалну (Троицки, Суштина и фактор аутокефалије, 16). На другом месту тврди да она нема право на наслов аутокефалне цркве (Исти, 11). Овој митрополији није никад нико давао аутономију, нити је она од кога то тражила, као што је случај с Карловачком митрополијом (Грујић, **Постанак Крушедолске митрополије**, Гласник ИДУНС 2, 1929, 53—65).